

Manon Uphoff

Door: Reyer Kraan

De debutante

Manon Uphoff, geboren in 1962 te Utrecht, groeide op in een groot katholiek gezin met dertien kinderen. Al jong tekende en schilderde zij verdienstelijk en schreef zij verhaaltjes. Lang overwoog zij naar de kunstacademie te gaan, maar uiteindelijk koos zij toch voor de lerarenopleiding Nederlands aan de SOL (Stichting Opleiding Leraren). Daarna studeerde zij Algemene Literatuurwetenschap aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Zij woont, met partner en dochter, nog steeds in de domstad en werkt drie dagen per week in het anderstaligenonderwijs. Het eerste verhaal waarmee zij in de literaire wereld de aandacht trok, was 'Poep': een bizarre vertelling over een man en een vrouw die allebei een hondendrol opeten. Het verscheen in *De Tweede Ronde*. De uitgevers stroomden meteen toe om haar in hun fonds op te nemen. Zij koos voor uitgeverij Balans. Daar verscheen in het najaar van 1995 haar debuut *Begeerte*, een bundel met tien verhalen waarvan de meeste eerder waren verschenen in *De Gids*, *De Tweede Ronde*, *Marie-Claire* en *De Groene Amsterdammer*. De bundel werd door de pers over het algemeen lovend ontvangen. Al snel na haar debuut werd zij in 1996 zowel voor de AKO-literatuurprijs als voor de Anton Wachterprijs genomineerd. De prijzen gingen echter naar Frits van Oostrom en naar Nanne Tepper. Voor het najaar van 1997 heeft de uitgever een tweede bundel verhalen aangekondigd. Die bundel, waarin alle personages iets kwijt zijn, draagt de titel *Gemis* en is bedoeld als het complement van *Begeerte*.

Wat is begeerte?

Alle verhaalfiguren in Manon Uphoffs bundel worden gedreven door begeerte. Bij haar is begeerte iets anders dan verlangen. Verlangen is een vriendelijk-romantische gedrevenheid. Maar begeerte is passie: gulzig, agressief, onweerstaanbaar, een oerdrift. Vandaar dat begeerten zo vaak en zo snel destructief uitwerken. Er lijkt zelfs sprake van een wisselwerking: begeerte wekt agressie; agressie en geweld bewerken opnieuw begeerte.

Het bijzondere bij Manon Uphoff is, dat het toegeven aan of uitleven van de begeerten bij de personages heel tegenstrijdige gevoelens oproept. Die gevoelens gaan echter een verbinding aan, de tegenstellingen versmelten, ambivalente gevoelens sluiten een hecht verbond. Weerzin en wellust, pijn en genot, angst en verrukking vallen samen. In de eerste vijf verhalen is begeerte primair seksueel begeren, geslachtsdrift. Manon Uphoff heeft stellig het een en ander te danken aan de Franse filosoof George Bataille, die populair werd door zijn studies over de relatie tussen erotiek en gewelddadigheid. In de dubbelzinnige verhaaltitel 'Brand' komt dit bijvoorbeeld duidelijk tot uitdrukking: seksueel begeren drijft een minnaar tot brandstichting.

Geuren wakkeren de hartstocht sterk aan. In alle verhalen wordt gedetailleerd en bij herhaling aangegeven hoe iets of iemand ruikt: kamers, bedden, kledingstukken; bloed, zweet, voedsel; vrouwen, mannen, dieren. De geuren lijken veel belangrijker dan de visuele indrukken. In elk geval hebben ze op het begeren een diepgaande, intensiverende uitwerking. Behalve agressie speelt ook de wil een rol bij de begeerte. Niet alleen de relatie tussen lust en geweld heeft de volle aandacht van Manon Uphoff, ook het verband tussen begeren en willen houdt haar bezig. De mens is niet louter een speelbal van zijn driften, hoezeer honger, hebzucht en seksueel begeren hem ook meeslepen. Er is een zekere sturing mogelijk. Maar vaak heeft de wil toch

alle trekken van een blinde drift. Het effect op de lezer van deze verhalen over door begeerte gedreven personen is soms verbijsterend, vaak verwarrend. Dat is wat Manon Uphoff ook beoogt. In een interview zegt zij hierover:

Als opwinding en schaamte, lust en gruwel, het tragische en komische, hoop en wanhoop in mijn verhalen over elkaar heenvallen en in het hoofd van de lezer niet te ontwarren zijn, ben ik tevreden. (Vrij Nederland, 17 augustus 1996)

Vijf verhalen: dichtbij

De vijf verhalen die zijn ondergebracht in afdeling I van *Begeerte* doen een autobiografische inslag vermoeden. Vier van de vijf verhalen gaan over een meisje, dat in leeftijd varieert van twaalf tot zestien jaar. Haar thuis is een slagerij, die met de naburige viswinkel in een permanente staat van koude oorlog verkeert. De 'begeerte' van dat pubermeisje is een broeierig hunkeren om haar seksualiteit te ontdekken en te beleven. Het titelverhaal 'Begeerte' zet wat dat betreft de toon. Zwaar opgemaakt om ouder te lijken, gaat het vijftienjarige meisje naar de disco. Zij ontmoet er een veel oudere, 'oosters aandoende' man, die pas twee jaar in Nederland woont, 's Nachts gaat zij met hem mee naar zijn huis. De behoefte aan zelfkennis is haar voornaamste drijfveer: zij is benieuwd, 'niet zozeer naar deze man, maar naar zichzelf (blz. 11).

Het onderkomen van de man is een troosteloze slaapzaal in een pension voor gastarbeiders. Achter een gordijn bedrijft zij voor het eerst de liefde. Willen en niet-willen, felle begeerte en hevig verzet strijden om de voorrang. Haar ontmaagding voltrekt zich als een gevecht, waartoe zij ook de man uitdaagt ('Jij moet *ook* vechten', blz. 15). Zij trekt met haar nagels diepe sporen in zijn rug en bijt hard in zijn onderlip: zowel bij de vrouw als bij de man vloeit er bloed.

De volgende ochtend vertrekt zij, niet van plan enig contact met de man te onderhouden. De ontmaagding heeft haar een heel nieuwe kijk op zichzelf gegeven. Dat is voldoende. En zij weet nu: je moet vechten voor wat je begeert; geen genot zonder angst, geen lust zonder woede. In 'Palingen en preken' is de zwakzinnige broer van het meisje de hoofdpersoon. Deze Fred gaat naar school bij de nonnen. Onder invloed van hun godsdienstige vorming gedraagt de vriendelijke, zachtzinnige jongen zich steeds vreemder en wilder. Zijn vrees voor God en de duivel, zijn bezetenheid van Golgotha en het hellevuur neemt groteske vormen aan. Eerst houdt hij verdoemenispreken tegen de vogels in zijn volière, daarna richt hij zich op de palingen in de viswinkel. Onder het uitschreeuwen van vervloekingen slingert hij de palingen aan hun staart in het rond en dood tegen de muur. Welke maatregelen ook genomen worden, zijn destructieve drift laat zich niet beteugelen.

Het al genoemde verhaal 'Brand' gaat eerst vooral over de veel oudere zuster Esther. De mooie Esther valt altijd op de verkeerde mannen: bij iedere minnaar roept zij haat en agressie op. Zo ook bij Jiri, die in dit verhaal als 'aanbidder' optreedt. Wanneer hij vermoedt dat hij uitgelachen wordt, doodt hij de goudvissen door kokende olie in de kom te gieten. Of hij smijt Esther het theeservies naar haar hoofd. Wanneer hij seks wil en zij daar weinig voor voelt, steekt hij het beddengoed in brand. Daarna vrijen ze langdurig tussen de geblakerde lakens. *Begeerte* is voor Esther: het ongeremde verlangen om tot elke prijs een illusie van liefde en geluk in stand te houden.

Jaren later ziet het jongere zusje vanaf het balkon haar minnaar vertrekken. Zij gloeit nog na: zij heeft intens gevrijd, maar ook rake klappen opgelopen. 'L'histoire se répète'...

'Vlees' is het langste verhaal uit de bundel, een kleine novelle. De titel is, net als bij het vorige verhaal, dubbelzinnig: 'vlees' staat voor voedsel en lichamelijkeheid. Het meisje groeit in dit verhaal van een twaalfjarig kind tot een puber van veertien. De

ontdekking van haar lichaam en haar seksualiteit roept de inmiddels welbekende dubbele gevoelens op. Angstig en nieuwsgierig, vol huivering en opwinding laat zij zich in de bosjes betasten door een potloodventer. Wanneer zij vanwege rebellie tegen haar vader - zij weigert vlees te eten - thuis niet te handhaven is, gaat zij logeren bij een tante. Zij vindt een liefdesbrief, die tante vroeger aan een minnaar geschreven heeft. Zo ontdekt zij, dat tantes gevoelsleven niet anders gestructureerd is dan het hare. Zij leest bijvoorbeeld:

'Wat ik begeer zou ik al vechtend willen veroveren.' 'Als ik je kus doet het plezier te weten dat ik ook bijten kan.' 'Ik wil dat je angst voelt als ik je in mijn mond neem. Een zoete, diepe angst, want ik kan je verwonden.' (blz. 65)

Het titelwoord 'vlees' staat dan ook voor 'alle vlees': deze gevoelsstructuur is kennelijk universeel.

In het laatste verhaal van afdeling I, 'De dwerg', is het meisje zestien jaar. De dwerg is een buspassagier, die elke dag z'n uiterste best doet een plaatsje naast haar te bemachtigen. Ondanks aanvankelijk verzet treedt zij wat nader in contact met hem. Zij hoort dan meer over het bestaan van de dwerg: de discriminatie, de bespotting, het wrede kermisvermaak van het dwerg-schieten, de ongewone vormen van seksuele bevrediging waarvoor dwergen gebruikt worden. 'Lust combineert goed met walging', is de les die het leven hem heeft geleerd (blz. 98). In haar omgang met de dwerg bespeurt het meisje 'een onbekend en zwaar verlangen'. Het brengt haar tot het inzicht, dat aantrekken en afstoten, vertedering en afkeer onscheidbaar met elkaar verbonden zijn.

Vijf verhalen: veraf

De vijf verhalen in afdeling I zijn realistische vertellingen met een autobiografische inslag. Heel anders zijn de verhalen van afdeling II. Op deze verhalen lijkt wel van toepassing wat het meisje op de eerste pagina van de bundel over zichzelf vertelt: 'Ze hield van sprookjes, maar niet van die waarin alles tot een zoet einde komt' (blz. 9). De vijf verhalen van afdeling II zijn niet-realistisch, veeleer absurdistisch; ze zijn bizar en sprookjesachtig. Verder is een opvallend verschil, dat 'begeerte' in de tweede reeks verhalen gevarieerder wordt ingevuld.

Dat blijkt meteen al in 'Het honingeiland', een verhaal over een keizerin, Constanza, die er een sadistisch genoegen in schept haar onderdanen stuk voor stuk letterlijk een kopje kleiner te maken. De afgehakte hoofden belanden in een enorm honingbad. Ten slotte zijn er nog slechts twee eilandbewoners in leven: de keizerin en de beul. De beul levert zijn bijl in bij de keizerin op voorwaarde dat hij uitgebreid in haar harem broek mag kijken. Die geilheid wordt hem uiteraard noodlottig. Maar dan ziet de alleen overgebleven keizerin opeens in de gigantische honingkuip de hoofden van de keizer en een hofdame tegen elkaar dobberen alsof ze elkaar kussen. Na het uitleven van haar wreedheid wordt de keizerin nu verteerd door woede en jaloezie.

In de eerste reeks verhalen komt één keer een mannelijke hoofdpersoon voor: de zwakzinnige broer Fred. (Terzijde: aan al Uphoffs mannen is overigens een steekje los!) Daartegenover is in de tweede serie verhalen keizerin Constanza de enige vrouwelijke hoofdpersoon. Er volgen dus nog vier verhalen waarin mannen de hoofdrol spelen. In 'De Lotus' is dat de Japanner Lanan, die al vierendertig jaar in Nederland woont. Zijn begeerte wordt gewekt door nostalgische fantasieën over zijn geboorteland. Een Nederlandse collega maakt voor hem een afspraak met 'de Lotus', een mysterieuze Japanse, die in Zoetermeer haar clientèle ontvangt. Lanan gaat een paar maal naar haar toe. Het zijn zwoele, intrigerende ontmoetingen, zonder seks. Hun prikkelende omgang strandt als een hopeloze affaire: de Lotus blijkt een

travestiet. Dat démasqué laat beiden in een desolate toestand achter. Nog slechter vergaat het een oude man, die geplaagd wordt door een slecht zittend kunstgebit. Hij zet alles op alles om een kaartje te bemachtigen voor een optreden van 'De operazangeres', Sonya Forzafiore. Kwijlend van begeerte vergaapt hij zich aan haar 'voluptueuze vormen'. Geen zee gaat hem te hoog, als hij zich voorstelt hoe hij zich seksueel bij haar zou willen uitleven. Maar in een onstuitbare hoestbui spuwt hij zijn gebit uit. Kruipend over de grond, nagejouwd door de zangeres en het publiek, ontvlucht hij de zaal.

'Bukman en Sartorius' zijn twee diametraal tegenovergestelde figuren. Blikman, introvert, verlegen, honkvast, is preparateur van dieren voor een wildmuseum. Sartorius is de viriel geklede krachtpatser, die onder andere in India en Oost-Afrika hartstochtelijk jaagt op het wild, dat Blikman moet opzetten. Met eenzelfde overgave is hij vrouwenjager. Als de mannen elkaar ontmoeten, praten ze meestal over vrouwen. Sartorius gaat prat op zijn seksuele overconsumptie. Blikman heeft maar één keer de liefde bedreven. Toen 'ontplofte een bom in zijn lendenen'; hij trok zijn geliefde zelfs een pluk haar uit, 'bijna alsof het buiten hem om ging' (blz. 157, 161/162). Sindsdien richt hij zich volledig op het prepareren van dieren; alleen tijgers veroorzaken nog opwinding. Wanneer Sartorius van zijn laatste reis als 'een bijna-geraamte' terugkeert, gesloopt door de dysenterie, vraagt hij Blikman hem dood te schieten. Die doet dat. Voor één keer worden de rollen van held en slachtoffer omgedraaid.

'Er was eens een aardige, lange man die heel arm was (...) - zo luidt de sprookjesachtige inzet van het fameuze verhaal 'Poep' (blz. 175). De arme man dwaalt, zoals vaker, rond bij een prachtig landhuis. Hij kijkt er begerig naar. Wanneer de eigenares, een weduwe, naar buiten komt om haar twee Deense doggen uit te laten, maken ze een praatje over het huis en de omgeving. Op een gegeven moment roept de man uit:

"Wat ik er niet voor over zou hebben om in zo 'n huis ah het uwe te wonen. Dat kan ik niet in woorden uitdrukken," (blz. 178)

Dat brengt haar tot een boosaardig voorstel: wanneer hij de twee dampende bolussen verorbert die de honden zojuist hebben geproduceerd, is het hele landgoed voor hem. De man bedenkt zich niet. Kokhalzend begint hij een hoop naar binnen te werken. Wanneer de vrouw ziet, dat haar voorstel wordt geaccepteerd, stort zij zich op de andere hoop, om zo de 'deal' ongedaan te maken. Het door en door onsmakelijke gebeuren laat beiden verbijsterd achtet, in gelijke verwarring over de vraag: 'Waarom heb ik poep gegeten?' (blz. 182,183). Zover drijft de hebzucht kennelijk een mens.

Balans

Manon Uphoff kan schrijven. Haar stijl is helder en direct, met veel korte zinnen. Zij heeft een goed gevoel voor detail en variatie. Al experimenterend geeft zij zoveel mogelijk elk verhaal een eigen stem. 'Palingen en preken' bijvoorbeeld klinkt, vooral door de boetpredikaties van de zwakzinnige broer, somber en dreigend. Het slotverhaal daarentegen is, ondanks het intens-smerige gegeven, luchtig en elegant verteld. Nergens is de stijl van Manon Uphoff echter lyrisch of uitbundig. Het is een stijl van koele registratie, een stijl die met eenvoudige middelen een grote precisie bereikt.

'Een veelbelovend debuut', werd terecht in verschillende recensies gesteld. *De Standaard gaf een typering die mij het meest bevredigt: 'Geen opwekkend, wel een overtuigend debuut' (18 januari 1996).*

Dat het geen opwekkend debuut is, komt mijns inziens vooral door het

eendimensionale, sterk gereduceerde mensbeeld, dat de verhalen beheerst. Freud en het determinisme hebben voor dat beeld het nodige materiaal aangedragen. De mens louter als drager van begeerten, gedetermineerd door opvoeding en milieu. De mens die wanhopig probeert te beheersen wat zich niet beheersen laat.

Manon Uphoff maakt geen geheim van haar bedoelingen. In een interview zegt zij:

Mensen worden gedreven door begeerte, door hebzucht, maar doen alsof het mooie en verstandelijke argumenten zijn die hun gedrag bepalen. Ik zoek naar de banale driften die achter de rationele houding schuilgaan. (...) Het wezen van de mens wordt niet bepaald door dat laagje zogenaamde beschaving. (De Telegraaf, 17 november 1995)

Dat laatste is zeker waar. Maar evenmin wordt het wezen van de mens bepaald door een wirwar van oncontroleerbare driften, met de wil als te verwaarlozen correctief. Het beeld van de mens als kiezend en verantwoordelijk wezen spreekt mij meer aan. Manon Uphoffs mensbeeld leidt er ook toe, dat de lezer vooral de buitenkant van personages en gebeurtenissen ontwaart. Psychologisch is haar werk niet subtiel of diepzinnig. Aan de lezer worden weinig mogelijkheden geboden van emotionele inleving of betrokkenheid. Waarschijnlijk beoogt Manon Uphoff dat ook helemaal niet. Dat heeft dan wel zijn prijs: een afstandelijke schrijfster wekt een afstandelijke waardering.

Bibliografie

Primaire literatuur

Begeerte. Amsterdam: Balans, 1995.

Secundaire literatuur

Interessante interviews:

Inge van den Blink, 'Boeiend hoe je langzaam in je eigen verleden zakt'.

In: *De Gooi- en Eemlander*, 2 november 1995.

Ingrid Hoogervorst, 'Manon Uphoff over lustgevoelens'.

In: *De Telegraaf*, 17 november 1995.

Annemiek Neefjes, 'Ik wil het lichaam als vraag terug' (nr. 8 in de reeks 'Wat wil de schrijver?'). In: *Vrij Nederland*, 17 augustus 1996.

Elisabeth Lockhorn, 'De bizarre wereld van Manon Uphoff. In: *Of zij*.

Feministisch maandblad, 25e jrg. nr. 3 (maart 1997).

Degelijke recensies:

Jessica Durlacher, 'De herfst in de letteren. De weg van alle vlees'.

In: *Vrij Nederland*, 4 november 1995.

Alfred Kossmann, 'Tussen sprookje en pornografie'.

In: *Provinciale Zeeuwse Courant*, 1 december 1995.

Elsbeth Etty, 'De inwijding van een zeemeermin'. In: *NRCHandelsblad*, 29 december 1995.

Gert de Nutte, 'Afdalen naar volwassenheid'. In: *De Standaard*, 18 januari 1996.

Rob van Erkelens, 'Zoals de puber in wie de vrouw al zichtbaar is'.

In: *De Groene Amsterdammer*, 14 februari 1996.